

BRAUN LÁSZLÓ*

Bercsényi Miklós (1665–1725)

Rezümé Gróf Bercsényi Miklós egyéniségét több szempontból is megvilágíthatjuk – egyrészt mint vidékünk neves személyiségét, másrészt mint a Rákóczi-szabadságharc legendás alakját. Vitézsége a törökellenes harcokban, valamint házasságkötései révén egyaránt hozzájárultak társadalmi felemelkedéséhez. Szerepe a szabadságharc előkészítésében és idején meghatározó volt. Az említett időszakban megítélése a történelemtudományban különösen vitatott. Rákóczi főgenerálisának idealizált személyétől a szabadságharc szerencsétlen végkimenetelének okozójáig tart jellemzése. Azonban a vezérlő fejedelem, II. Rákóczi Ferenc az *Emlékiratokban* tisztelettel írt hűséges társának érdemeiről.

Резюме Діяльність графа Міклаша Берчені можна розглянути з різних сторін: з одного боку як знамениту особу нашого краю, з іншого – як легендарного діяча визвольної боротьби під керівництвом Ференца Ракоці II. Героїзм у протитурецьких війнах та одруження допомогли йому зміцнити своє суспільне становище. Берчені зіграв визначну роль у підготовці та визвольній боротьбі. В історіографії про його діяльність у цей період точиться багато дискусій. Деякі історики ідеалізують Берчені, інші звинувачують його у невдалому закінченні визвольної боротьби. Великий князь Ференц Ракоці II у своїй праці „Спогади” з пошаною писав про заслуги свого вірного друга.

A székesi Bercsényi-család Erdélyből származott, s Székes nevű helységről kapta az előnevét. Maga Bercsényi (II.) Miklós 1665-ben született Nyitra vármegyében, Temetvény várában. Mikor is pontosan, az kérdéses, hiszen Bánkúti Imre *Gróf Bercsényi Miklós* című monográfiájában szeptembert vagy októbert említ,¹ Papp Klára Bercsényi Miklósról írott rövid életrajzában az október hónapot jelöli megszületési hónapként², míg más források szerint az december 6-ra tehető.

Tanulmányait az ifjú Bercsényi Miklós Nagyszombaton végezte, s ott rendkívül sokirányú érdeklődésről tett tanúbizonyságot. Egyaránt érdekelt a történelem és a földrajz, az építészet és a mechanika, a fizika és a vegytan, s „a latint oly tökélyre vivé, hogy e nyelven rögtönözve is szónokolt és verseket írt”³. Később Esterházy Pál nádor udvarába került.

Apjával együtt a császár hű alattvalói voltak. 1683-ban ugyan behódoltak Thökölynek, de amint arra lehetőség nyílt, a török kiűzésében részt vettek a császár oldalán, s a törökellenes harcok lehetőséget nyújtottak a Bercsényieknek, hogy rangjukat és befolyásukat visszaszerezzék.

Bercsényi Miklós 1685-től vágsellyei kapitány, aki Budavár és Szeged visszafoglalásánál kitűnt hősiességével, ezért 1686 végétől Szeged és a hozzátartozó véghelyek kapitánya lett ezredesi rangban, s 1687-ben már aranysarkantyús vitéz. Részt vett a nagyharsányi győzelemben (1687), a titeli vár visszafoglalásában, harcolt a császári hadsereg dél-magyarországi és balkáni hadjárataiban. 1688-tól, mindössze 23 évesen, a bányavidéki főkapitányság helyettes parancsnoka (substitutus generalis)⁴.

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Társadalomtudományi Tanszék, tanár.

¹ Bánkúti I.: *Gróf Bercsényi Miklós*. Budapest, 1991. 10. o.

² Papp K.: *Bercsényi Miklós*. 2004. 128. o.

³ Uo.: 128. o.

⁴ Bánkúti I., 1991. 10-11. o.

Abban az évben (1688-ban) kötött először házasságot (összesen háromszor nősült). Feleségül vette Homonnay Drugeth György lányát, az akkor 33 éves Krisztinát, akitől 10 évvel volt fiatalabb, és akinek már ő a harmadik férje volt (az első gróf Forgách András, akitől volt egy 11 éves fia, Pál; a második Pálffy Ferenc volt).

1689-ben született meg első gyermekük, Bercsényi László, aki később Franciaország marsallja lett. 1691-ben a második, Zsuzsika, de annak születése után Drugeth Krisztina meghalt. Amikor ugyanabban az évben meghalt Drugeth Bálint is, korbáviai püspök és esztergomi kanonok, s azzal kihalt a Drugeth-dinasztia férfi ága, megpróbálta megszerezni a családi birtokot. Először elnyerte Lipót császártól Ung vármegye örökös főispáni tisztségét (1691 augusztusában, majd 1692-ben beiktatták). Ezek után jelentős pénzüsszeg lefizetésével övé lett a birtok is (175 ezer forintot fizetett, ebből 50 ezer volt a felesége része, s az egészet Bercsényi 100 ezer forintban akarta beszámíttatni)⁵.

1695-ben ismét megnősült, feleségül vette gróf Csáky Krisztinát, akinek szintén a harmadik férje volt, s aki szintén 10 évvel volt idősebb nála. Második felesége első férje gróf Erdődy Sándor horvát bán volt, akitől négy gyereke született; a második gróf Draskovich Miklós országbíró, aki 1687-ben halt meg.

Bánkúti Imre Bercsényi Miklós minden frigyét érdekházasságnak értékelte⁶. Mindenesetre annyi bizonyos, hogy a hivatali előmenetel mellett a házasságkötések jelentős anyagi gyarapodást hoztak, s emellett bekerült a magyar arisztokrácia világába⁷.

A gróf igazi főúri életet élt. Az ungvári várat kijavíttatta, megerősítette, a palotát nagy fényűzéssel rendezte be. A várat kívülről öt gyönyörű virágos- és vadspark övezte. Az előkelő életmódot tükrözte az udvartartása, lakomái vagy akár népes vadászatai is⁸.

Azonban éppen ebben az időben magas hivatali pozíciójából kifolyólag került szembe bizonyos mértékben az udvarral, illetve kénytelen volt elgondolkodni a császárhoz való feltétlen hűségéről.

Kassán 13 felső-magyarországi vármegye azzal bízta meg, hogy Bécsben járja ki a területre eső hadiadó mértékének csökkentését, és maga is egyre többször tapasztalta meg az azzal kapcsolatos visszaéléseket. 1696-ban Bercsényi Miklós a felső-magyarországi és a tiszai megyék főhadbiztosa lett, s ezt a tisztségét 1698-ig töltötte be⁹. Az 1697-es hegyaljai felkelés leverésére kénytelen volt katonákat toborozni, de nem sok része volt annak elfojtásában. Inkább az amnesztia ígéréssel próbálta elérni a fegyverletételt¹⁰.

Rákóczi Ferenc 1698-ban költözött a munkácsi birtokára. A kölcsönös látogatások és a közös vadászatok egyre bizalmasabb barátokká tette őket. Bercsényi ismertette meg Rákóczival a valóságos magyarországi helyzetet, bemutatta a magyar nemesség számos tagjának, akik eleinte bizalmatlanul fogadták a még magyarul sem jól beszélő későbbi fejedelmet. Így kezdődött el a szervezkedés, bár Köpeczi Béla megállapítása szerint ez inkább csak tervezgetés volt, amely a nemesség szűk rétegére korlátozódott, nem tűzött ki maga elé pontos célokat és nem jutott túl a panaszkodáson és a tanácskozáson¹¹.

⁵ Papp K., 2004. 129. o.

⁶ Bánkúti I., 1991. 11. o.

⁷ R. Várkonyi Á.: Feleselő képek (Bercsényi-képek a magyar történetírásban). 1993. 25. o.

⁸ Keresztyén B.: Gróf Bercsényi Miklós. Kárpátalja, 2002. július 19.

⁹ Papp K., 2004. 129. o.

¹⁰ Uo.: 129. o.

¹¹ Bánkúti I., 1991. 16. o.

A szervezkedés elárulása után Rákóczit letartóztatták, majd később a bécs-újhelyi börtönből sikerült megszöknie. Bercsényi, amint hírül vette a letartóztatást, Lengyelországba menekült.

Bercsényi fontos szerepet játszott a szabadságharc előkészítésében is. A lengyelországi francia követ így írt róla XIV. Lajos királynak: „Bercsényi nagyon szellemes, tehetséges és hazájában nagy tekintéllyel bíró férfiú... Ha az általa előterjesztettek annyira egyeznek felséged érdekeivel, amint én hiszem: akkor a főúrnak és ügyének a fölkarolása kiváló fontossággal bír.”¹²

A szabadságharc idején válik igazán a katonai és politikai élet egyik központi szereplőjévé, az ország második emberévé. A Tiszabecs–Tiszaújlak határában lezajlott első csata után Rákóczi tábornokká nevezte ki Bercsényit. 1703 őszén a sikeres felvidéki hadjárat vezetője. 1704-ben a sikeres dunántúli hadjáratban is részt vett. Győzelmekben és kudarcokban egyaránt volt része, nem őt tartják a szabadságharc legtehetségesebb hadvezérének. Nem is részesült alapos katonai ismeretekben. Rangjait származása alapján érte el¹³. Ennek ellenére a szabadságharc vezéralakjává vált Rákóczi után, amit még Bécsben is elismertek. Egyaránt nagy szerepet játszott abban, hogy – kapcsolatai révén – a nemesség nagy része átálljon a felkelés oldalára, valamint a parasztság fegyverre szólításában nagyon fontosak voltak az 1704-ben kiadott pátensei (Bercsényi Miklós pátense a fegyverre kelt jobbágyok felszabadításáról 1704. április 2. Léva; Sopron vármegyének szóló pátens a fegyverre kelt jobbágyok felszabadításáról)¹⁴.

1704-ben Selmecbányán Bercsényi vezette a Béccsel folytatott béketárgyalásokat, melyekről Rákóczit folyamatosan tájékoztatta. Ebben az időben keletkezett némi viszály ő és Rákóczi között, akit az erdélyi rendek fejedelmüknek választottak. Bercsényi¹⁵ a hatalom túlzott megnövekedésétől tartott.

1705-ben a szécsényi országgyűlésen azonban ő javasolta a rendi konföderáció kimondását és Rákóczi vezérlő fejedelemmé választását. A szenátus első tagja és a kuruc hadak főgenerálisa lett. A felső-magyarországi rendek előtte tették le a hűségesküt a konföderációra. A nagyszombati béketárgyalásokat is ő vezette, amelynek fegyverszünet lett a végeredménye.

Az 1707-es ónodi országgyűlésen a fejedelmi politikát megkérdőjelező Túróc megyei követek lekasabolása is hozzá és Károlyi Sándor grófhoz kapcsolódnak¹⁶. Ezután mondták ki a Habsburg-ház trónfosztását, s híressé vált Bercsényi mondata: „Eb ura fakó, József császár nem királyunk többé”. Bercsényit ekkor fejedelmi helytartóvá nevezték ki.

1707 nyarán az ungvári várban fogadta David Ivanovics Corbea cári követet, akivel a fejedelem is találkozott július 24-én, amikor Ungváron járt¹⁷. Rákóczi Bercsényit küldte Varsóba a cárral és tanácsadóival folytatott tárgyalások lebonyolítására. A magyar küldöttség vezetését a fejedelem azért bízta Bercsényire, mert ő ismerte a lengyelországi helyzetet, valamint a francia párt lengyel főurait még előző bujdosásának idejéből. Korábban a nagyszombati béketárgyalásokon megfelelő diplomáciai tapasztalatot szerzett, és tudott lengyelül is¹⁸. Az 1707 szeptemberében aláírt szövetség az oroszokkal, amelyen I. Péter a lengyel koronát is

¹² Papp K., 2004. 130. o.

¹³ Bánkúti I., 1991. 28. o.

¹⁴ Csató Gy.: Gróf Bercsényi Miklós levelei és emléke Ung vármegyében. 2004. 19-20. o.

¹⁵ Papp K., 2004. 130. o.

¹⁶ Uo.: 130. o.

¹⁷ Csató Gy., 2004. 120. o.

¹⁸ Kőpeczi Béla: Bercsényi Miklós és az orosz orientáció. 1993. 37. o.

felajánlotta Rákóczinak, az egyetlen olyan szerződés volt a szabadságharc alatt, amelyet egy uralkodó és a magyar konföderáció feje, választott erdélyi fejedelem aláírt. A szerződés előkészítője és egyben az orosz orientáció legelszántabb híve Bercsényi volt – mint ahogy azt a korabeli francia és angol diplomácia is állította. Később, a nemzetközi politikai viszonyváltozása következtében az orosz segítség elmarad, s akkor – mint a levelezésekből az kitűnik – Rákóczi és Bercsényi között egy elvi jellegű vitára került sor az orosz orientációval és általában a külpolitikával kapcsolatban. Rákóczi kritikáira a gróf válaszlátta, hogy a franciák, angolok és a hollandok sem támogatták a magyar ügyet. Függetlenül Rákóczi és Bercsényi vitájától, a cár véleménye is hasonló volt. Amikor a bécsi udvar I. Péter szemére vetette a varsói szerződést, ő úgy védekezett, hogy azt állította, csak a nyugattal akart kapcsolatot keresni, s azt csak Magyarországon keresztül tehetette meg, valamint soha nem adott Rákóczinak semmiféle védelmet, csak közvetítést vállalt, ahogyan azt az angolok és a hollandok is tették¹⁹.

A szatmári békekötést és az azt megelőző béketárgyalásokat egyaránt különbözően értékelik a kortársak és a kutatók. Innen ered, hogy egyesek Károlyit realista, míg mások – pl. Márki Sándor – idealista, meg nem alkuvó politikusnak állítják be²⁰. R. Várkonyi Ágnes két Bercsényi-képet állít egymással szembe: Thaly Kálmán munkáját, *A székesi gróf Bercsényi család 1470–1835-öt*, amelynek tekintélyes része Bercsényi Miklósról szól és Szegfű Gyula *Károlyi és Bercsényi a szatmári béke előtt* című akadémiai székfoglaló írását. Két teljesen különböző szemlélet: az egyik idealizálja Bercsényit, a másik különösen kritikusan szemléli a gróf tevékenységét. Az összehasonlított két írás megjelenése között rövid idő telt el (1885–1892, valamint 1940), azonban a társadalmi és politikai változásokat figyelembe véve lényeges eltérések voltak a korok között. S ahogyan a szerző cikkében megállapítja: „... minden kor a maga problémáira keres választ a történelemben, akarva akaratlanul, s a tudomány szigorúan objektív igényeivel készült művek is különböző korokban más és más szempontból világítják meg ugyanazt a szakaszt a múltnak”²¹. Az egyik – Thaly Kálmán munkája – a Monarchia békés időszakában, a kiegyezés erős hatása alatt keletkezett, a másik a második világháború utolsó békés éveinek feszült szakaszában jött létre. Míg Thaly szerint a szabadságharc utáni békekötésnek az alapjait is Bercsényi rakta le, addig Szegfű szerint éppen Bercsényi távolította el a fejedelmet Károlyitól. Bercsényi jelentős hatását Rákóczira a császári kormányzat is ismerte és ki akarták zárni a tárgyalásokból, de az *Emlékiratokban* is vannak arra utaló jelek, hogy a szabadságharc vége felé a fejedelem szívesebben döntött a főgenerálisa nélkül. Azért, hogy Rákóczi nem fogadta el a szatmári békét – Szegfű Gyula szerint –, egyértelműen Bercsényi okolható.

A szabadságharcra és a szatmári békével kapcsolatban nemcsak Rákóczi és Károlyi, de az előzőekben leírt álláspontok alapján Bercsényi és a békét megkötő gróf esetében is felvetődik az idealista és a realista politika képviselőinek a viszonya. Egy-egy sorsfordító történelmi esemény meghatározása tehát az adott jelenkor befolyása mellett még a meg nem alkuvás és a kompromisszumkeresés vonalán is folyik, s ez a szabadságharcok jellemzésére még inkább érvényes. A függetlenségpártiak, elsősorban az etikai tartás üzenete miatt az idealistát, míg a fokozatos reformok hívei, kihangsúlyozva a gazdasági-kulturális fejlődést, a

¹⁹ Köpeczi B. 1993. 39. 40. o.

²⁰ Uo.: 5. o.

²¹ R. Várkonyi Á., 1993. 8. o.

realista politikát részesítik előnyben²². E két irányvonal vitája az utóbbi időszakban az 1848-as szabadságharcra kapcsolatban újult ki és sokkal inkább jelen van a köztudatban. A személyek jellemzésében még ez a személyes hozzáállás is komoly meghatározó tényező.

A szatmári béke Bercsényit Lengyelországban érte. 1716-ban a Habsburg-török háború idején a törökök szolgálatába állt. Megpróbált hadat szervezni Rákóczival, azonban a törökök kudarcával nem számoltak.

1718-ban Konstantinápolyba került feleségével együtt, majd 1720-ban Rodostóba költöztek. II. Rákóczi Ferenc az otthonától távol is nagyra értékelte Bercsényi Miklóst. Ha voltak is ellentétek közöttük, amelyek talán a szabadságharc végére felerősödtek, a bukás utáni helyzet egészen más hangulatot teremtett. A fejedelem a következőket írta Bercsényiről az *Emlékiratokban*: „...Egyébként hatalmas szelleme... könnyen átlátta az ügyeket. Nehezen tudtam mérsékelni barátom természetét, aki ismerte titkaimat, s száműzetésemnek és szerencsétlenségemnek hű társa volt.”²³ Második felesége, Csáky Krisztina 1723-ban, 69 éves korában halt meg. Bercsényi fél év múlva harmadszor is megnősült, feleségül vette elhunyt felesége komornáját, egykori titkárának, Kőszeghy Pálnak a lányát, Zsuzsit. Kőszeghy Zsuzsiba Mikes Kelemen is titkon szerelmes volt, és így írt képzeletbeli nagynénjének: „Ha énnekem is annyi volna a ládámban, mint másoknak, talán a madár is maradt volna. De rendszerint a szegény fogja meg a madarat, s a gazdag eszi meg. Aztot tudom, hogy a szívnek semmi része nem léssen ebben a házasságban; aztot maga is tudja, hogy a testnek sem léssen”²⁴.

Bercsényi 1725. november 6-án halt meg, s a rodostói görög templomban temették el. Sirjára valószínűleg Rákóczi fejedelem íratta fel: „Címeinél fogva híres, érdemeit tekintve dicsőséges és most egy maréknyi föld fedti a száműzöttet.” 1906-ban földi maradványai második feleségével együtt a kassai dómban lelt nyughelyet Rákóczi fejedelem mellett.

Bercsényi Miklós a szabadságharc egyik kezdeményezője volt és vezéralakjai közé tartozott. Mindezt a köz érdekében, hazája iránti szeretetből tette. Rákóczi vezető szerepét sohasem kérdőjelezte meg, aki viszont nem kételkedett Bercsényi hűségében, áldozatkészségében.

IRODALOM

- Bánkúti Imre (1991). *Gróf Bercsényi Miklós*. Budapest.
- Csatáry György (2004). *Gróf Bercsényi Miklós levelei és emléke Ung vármegyében*. Ungvár.
- Keresztyén Balázs (2002). *Gróf Bercsényi Miklós*. Kárpátalja, július 19.
- Kőpeczi Béla (1993). *Bercsényi Miklósról emlékezünk*. Bercsényi Miklós és kora. Hódmezővásárhely.
- Kőpeczi Béla (1993). *Bercsényi Miklós és az orosz orientáció*. Bercsényi Miklós és kora. Hódmezővásárhely.
- Papp Klára (2004). *Bercsényi Miklós*. Nagy képes milleneumi arcképcsarnok. Szerk.: Rác Árpád. Rubicon-Ház Bt.
- R. Várkonyi Ágnes (1993). *Feleselő képek (Bercsényi képek a magyar történetírásban)*. Bercsényi Miklós és kora. Hódmezővásárhely.

²² Kőpeczi B. 1993, 5. o.

²³ Uo.: 7. o.

²⁴ Keresztyén B., 2002. 10. o.

Magyar László

2009. 11. 26.

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Kárpátaljai Magyar Képzőművészek Révész Imre Társaság közös szervezésű tárlata – a Hollósy Simon Alkotótábor zárókiállítása.